

Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto aiheesta Vihreä kirja – Tekijänoikeus osaamistaloudessa

KOM(2008) 466 lopullinen

(2009/C 228/08)

Euroopan komissio päätti 16. heinäkuuta 2008 Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 262 artiklan nojalla pyytää Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunnon aiheesta

"Vihreä kirja – Tekijänoikeus osaamistaloudessa"

Asian valmistelusta vastannut "yhtenäismarkkinat, tuotanto ja kulutus" -erityisjaosto antoi lausuntonsa 11. maaliskuuta 2009. Esittelijä oli Daniel RETUREAU.

Euroopan talous- ja sosiaalikomitea hyväksyi 24.–25. maaliskuuta 2009 pitämässään 452. täysistunnossa (maaliskuun 24. päivän kokouksessa) seuraavan lausunnon. Äänestyksessä annettiin 173 ääntä puolesta ja 6 vastaan 2:n pidättyessä äänestämästä.

1. Johdanto

1.1 Tässä käsiteltävässä vihreässä kirjassa on tarkoitus pohtia siitä, miten osaamista voitaisiin parhaiten levittää tutkimuksen, tieteiden ja opetuksen käyttöön verkkoympäristössä. Kirjassa pyritään löytämään vastauksia eräisiin ongelmiin, jotka liittyvät tekijänoikeuteen osaamistaloudessa.

1.2 "Tekijänoikeudella" tarkoitetaan tekijänoikeutta ja lähioikeuksia. Ne korvaavat perinteiset "kirjallisia ja taiteellisia teoksia koskevat tekijänoikeudet" ⁽¹⁾. Tekijänoikeutta suojellaan monien kansainvälisten yleissopimusten ja järjestöjen avulla. Näitä ovat muun muassa WIPOn ⁽²⁾ hallinnoima Bernin yleissopimus sekä WTO:n puitteissa annettu teollis- ja tekijänoikeuksien kauppaan liittyviä näkökohtia koskeva sopimus (TRIPS).

1.3 Kahteen osaan jaetussa vihreässä kirjassa käsitellään yleisiä kysymyksiä, jotka koskevat poikkeuksia tekijänoikeuksien ja lähioikeuksien haltijoiden yksinoikeuksiin. Kirjan toisessa osassa keskitytään osaamisen levityksen kannalta merkityksellisimpiä poikkeuksia ja rajoituksia koskeviin kysymyksiin, kuten myös kysymykseen siitä, pitäisikö näitä poikkeuksia mukauttaa digitaalisen levityksen aikakaudella.

1.4 TRIPS-sopimukseen sisältyviä tekijänoikeuden poikkeuksia ja rajoituksia tulkitaan tiukasti.

1.5 Komissio korosti yhtenäismarkkinoiden tilannetta käsittelevässä katsauksessaan ⁽³⁾ tarvetta edistää osaamisen ja inno-

vaatioiden vapaata liikkuvuutta. ETSK tukee täysimääräisesti tätä näkemystä, sillä se on välttämätön Lissabonin strategian lopullisessa toteuttamisessa.

1.6 Tekijänoikeutta ja lähioikeuksia käsitellään yhdeksässä direktiivissä ⁽⁴⁾. Ohjelmistojen tekijät rinnastetaan kirjallisten ja taiteellisten teosten tekijöihin, mutta käytännössä, niin kuin myös positiivisessa oikeudessa, kyseisiä oikeuksia rajoitetaan enemmän kuin "perinteistä" tekijänoikeutta.

2. Yleiset huomiot

2.1 Tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa annetun direktiivin perusajatuksena on tekijöiden mahdollisimman hyvä suojelu. Direktiiviä pitäisi komission mukaan voida soveltaa kokonaisuudessaan myös digitaalisen levityksen aikakaudella, jolle on tyypillistä, että kirjallisia ja taiteellisia teoksia, teknisiä ja tieteellisiä julkaisuja ja ohjelmistoihin liittyviä teoksia voidaan helposti siirtää verkkoon ja lähettää hetkessä eteenpäin. Oikeudenhaltijat kuitenkin katsovat, että heidän teostensa verkkohyödyntämisestä saamat voitot jäävät vähäisiksi.

2.2 Tällä hetkellä sovellettavia poikkeuksia koskevaan yhteisön luetteloon sisältyy yksi sitova poikkeus ja 20 valinnaista poikkeusta. Jäsenvaltiot voivat siis vapaasti valita, panevatko ne täytäntöön valinnaiset poikkeukset, mikä on ETSK:n mielestä suuri este perusteltujen poikkeusten yhdenmukaistamiselle osaamistaloudessa, jossa käytetään digitaalisen levityksen aikakauden jatkuvasti kehittyvän tekniikan tarjoamia keinoja. Koska luettelo on kuitenkin rajattu, sillä estetään se, että tietyt jäsenvaltiot lisäisivät muita poikkeuksia. WTO:n ja WIPOn laatiman kolmivaiheisen testin mukaisesti kolme ehtoa vaikuttaa näiden rajoitusten soveltamisalaan: niitä sovelletaan vain tiettyihin erityistapauksiin (esimerkiksi sokeisiin käyttäjiin), ne eivät saa olla ristiriidassa teoksen tavanomaisen hyödyntämisen kanssa, eivätkä ne saa kohtuuttomasti haitata oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja.

⁽¹⁾ Syynä on, että käsitteen soveltamisalaa on laajennettu uusiin henkisen työn aloihin ja kohteisiin.

⁽²⁾ Maailman henkisen omaisuuden järjestö.

⁽³⁾ KOM(2007) 724 lopullinen, 20.11.2007 – 2000-luvun Euroopan yhtenäismarkkinat.

⁽⁴⁾ Tiedot direktiivit koskevat ad hoc -oikeuksia, esimerkiksi tietokantojen ja elektroniikkapiirien tekijöiden oikeuksia.

2.3 ETSK katsoo, että näillä säännöksillä edistetään yhdenlaista yhdenmukaistamista. Mahdollisimman laaja luettelo, joka tarjoaisi mahdollisuuden valita ja rajoittaa tarvittaessa sallittujen poikkeuksien soveltamisalaa, aiheuttaisi kuitenkin huomattavasti vakavampia täytäntöönpano- ja valvontaongelmia verkkolevityksessä (varsinkin satelliittilevityksessä).

2.4 Luettelossa pitäisi soveltaa ehdottomampaa lähestymistapaa suhteessa osaamistalouden tavoitteisiin ja kaikkien syrjinnän muotojen torjumista koskeviin tavoitteisiin, sillä yhdenmukaistamisen tavoitetta ei ole saavutettu, ja poikkeuksia on edelleen liikaa.

2.5 Taloudelliset intressit liittyvät olennaisesti erityisesti viihteeseen, tiettyihin kulttuurin muotoihin tai peleihin eivätkä niinkään varsinaiseen osaamiseen. Eri sisältöluokkien välille ei kuitenkaan pitäisi vetää liian selviä rajoja, poikkeuksena tietysti pornografinen tai nuorille vaarallinen sisältö.

2.6 Edellä mainittuja poikkeuksia pitäisi soveltaa kaikkiin niihin vammaisuuden muotoihin, jotka rajoittavat internetin multimediasisällön käyttöä, sekä kaikenlaiseseen opetukseen, mukaan luettuina elinikäinen oppiminen ja ikääntyneiden yliopistot, yleisiin kirjastoihin ja mediaatekkeihin, korkeakoulujen kirjastoihin, pitkäaikaisessa sairaalahoidossa oleviin tai kuntoutettaviin, vankiloihin sekä julkisen ja yksityisen sektorin tutkijoihin erityiskirjastojen ja -asiakirjakeskusten kanssa tehtyjen erityisjärjestelyjen mukaisesti. Poikkeuksiin oikeutetuilla pitäisi olla valitsemahdollisuus, mikäli aineistojen käyttöönsaanti on mahdollonta tai huomattavan vaikeaa. Poikkeusten soveltamisalan laajentamiseen pitäisi kuitenkin liittää uusia korvausehtoja ainakin alkuperäisille oikeudenhaltijoille⁽¹⁾, kuten yksityiskopioinnin johdosta maksettavien korvausten osalta on tehty.

2.7 Mahdollisten korvausten keruun pitäisi olla valtuutettujen yhteisvalvontajärjestöjen vastuulla. Ne keräisivät ja jakaisivat kyseiset korvaukset sellaisten jakoperusteiden mukaan, jotka voidaan muotoilla sovittuja sitovia poikkeuksia koskevien luokkien pohjalta.

2.8 Teoksiin eri vaiheissa – tuotannosta käyttöön – liittyviä intressejä edustavia tahoja olisi kuultava ja niiden kanssa tulisi neuvotella. ETSK kuitenkin katsoo, että vaikka komissio ensivaiheessa laatisi suuntaviivat, olisi sen jälkeen asianmukaista laatia

yhteisötasolla ”vähimmäisvakiolisenssit”, joita sidosryhmät voisivat muokata kansallisella tasolla.

2.9 Yleisten kirjastojen, korkeakoulukirjastojen ja asiakirja- ja tutkimuskeskusten välitystoiminta sekä yhteisvalvontajärjestöjen harjoittama valvonta täyttävät ETSK:n mielestä riittävästi kriteerit, joista on säädetty TRIPS-sopimuksessa. Kriteerit ovat kenties liian rajoittavat tai liian rajoittavasti tulkitut, sillä niissä ei viitata osaamistalouden tarpeisiin eikä internetin käytön räjähdysmäiseen kasvuun erityisesti opetuksessa, koulutuksessa sekä tieteen-tekijöiden ja tutkijoiden yhteistyössä.

2.10 Monet opetukseen, tieteeseen tai tekniikkaan liittyvät teokset ovat jo saatavilla internetissä ”kevyillä” lisensseillä, kuten GPL-lisenssillä⁽²⁾ tai kirjallisten tai taiteellisten teosten Creative Commons -lisenssillä. Näitä lisenssejä ja osaamistaloudelle⁽³⁾ hyödyllisen sisällön tuotantoa pitäisi edistää tarjouspyynnöillä tai tukemalla sellaisia laitoksia, jotka tuottavat tieteellistä ja teknistä sisältöä ja ohjelmistoja kyseisiä lisenssejä soveltaen⁽⁴⁾.

3. Poikkeukset: erityisongelmat

3.1 Vihreässä kirjassa kiinnitetään erityistä huomiota osaamisen levityksen kannalta merkityksellisempiin poikkeuksiin, kuten kirjastoja ja arkistoja koskevaan poikkeukseen, teosten levitystä opetus- ja tutkimustarkoituksiin koskevaan poikkeukseen, vammaisia henkilöitä koskevaan poikkeukseen ja mahdolliseen käyttäjien itsensä luomaa sisältöä koskevaan poikkeukseen.

3.2 Kirjastojen ja arkistojen teosten digitointi alkuperäisten ja joskus ainoalaatuisten teosten säilyttämiseksi ja siirtämiseksi verkkoon edistyy jatkuvasti, kuten yhteisön digitaalista Europeana-kirjastoa koskeva aloite osoittaa.

3.3 Digitoinnin ja välityksen ehtojen kattavuus jäsenvaltiotasolla vaihtelee suuresti, ja ne ovat ETSK:n mielestä toisinaan liian rajoittavia. Direktiivissä itse asiassa säädetään vain yhdestä poikkeuksesta kappaleen valmistamista koskevaan oikeuteen. Se koskee käyttöä erityisiin tutkimustarkoituksiin ja tarkoin rajattua säilyttämistä, jolla ei tavoitella kaupallista etua. Kolmivaiheista testiä on tarkoitus soveltaa ankarasti, mutta sitä voitaisiin lieventää etenkin, jos tekijät saisivat vaikkapa kertaluonteisia korvauksia.

⁽²⁾ Yleinen lisenssi, joka koskee etenkin vapaita lisenssejä.

⁽³⁾ Ks. komitean lausunto ”Yhteistyö ja tiedonvaihto” CESE 330/2009.

⁽⁴⁾ Monet yksityiset suuryritykset rahoittavat aktiivisesti tällaista erityislisenssien tai vapaiden lisenssien alaista tuotantoa, sillä ne pitävät sitä kannattavien innovaatioiden lähteenä.

⁽¹⁾ Tekijät, jotka ovat itse tai jonkin muun tahon välityksellä luoneet tai toteuttaneet teoksen.

3.4 Rajoitusten piiriin tulisi ennen kaikkea kuulua suojeltavat herkimmät tai harvinaisimmat teokset ja koululaisille, lukiolaisille ja opiskelijoille suositellut teokset, jolloin perusopetus ja jatkuva opetus voitaisiin julistaa erityiseksi kansalliseksi eduksi. Tiedostomuodoista pitäisi voida valita vain sellaiset, joihin sovelletaan kansainvälistä ISO:n tunnustamaa standardia ja joka on yhteentoimiva useimpien nykyisten avointen tiedostomuotojen tai yksityisten tiedostomuotojen kanssa ⁽¹⁾.

3.5 Kopioiden määrän pitäisi olla kiinteä luvanhaltijoiksi määritettyjen käyttäjien lukumäärän ja rajoittavasti määritettyjen säilytystarpeiden mukaan ⁽²⁾.

3.6 Sisällön asettaminen saataville verkossa aiheuttaa erityisiä ongelmia, jotka edellyttävät täydentäviä takuita siitä, etteivät vastaanottajat levitä sisältöä. Jotkut vastaanottajat voisivat maksaa lisenssi- ja palvelumaksuja ⁽³⁾.

3.7 Direktiiviä olisi syytä muuttaa, jotta teoksia voidaan lainata verkossa tutkimus- ja opetustarkoituksiin oikeudellisesti ja teknisesti asianmukaisesti säädettyissä puitteissa. Valitun menetelyn ja velvoitteen ymmärtää täydellisesti erityislisenssin ehdot ja verkkolainauksen erityisedellytykset pitäisi omalta osaltaan edistää tekijänoikeuksien kunnioittamista erityisesti nuorten keskuudessa. ETSK on aina suositellut henkisen työn kunnioittamiseen ohjaavaa opetusta, sillä se on osaamistalouden perustavanlaatuinen eettinen osa.

4. Orvot teokset

4.1 Orvot teokset muodostavat huomattavan luovuuden kertymän.

4.2 ETSK katsoo, että vihreässä kirjassa esitetään asianmukaisia kysymyksiä ja ehdotetaan erittäin myönteisinä pidettäviä konkreettisia ratkaisukeinoja. Riittävän perusteellisten tutkimusten jälkeen voitaisiin julkaista säännöllisesti luetteloja orvoista teoksista. Mikäli yksikään oikeuden omistaja ei ilmoita itsestään määrättyssä ajassa, teoksesta ei tulisi julkista, vaan se siirrettäisiin tekijänoikeutta riittävästi suojelemaan järjestelmään siltä varalta, että oikeuden omistaja lopulta ilmoittautuu. Lisenssijärjestelmän valinnassa voitaisiin hyödyntää Tanskan ja Unkarin kokemuksia, mutta eurooppalaisen vakio-lisenssin suunnittelu olisi ETSK:n mielestä aivan mahdollista ja suositeltavaa.

4.3 ETSK katsoo, etteivät orvot teokset edellytä erityisdirektiiviä. Kyseisten teosten hallinta ei edellytä uusia poikkeuksia te-

kiijänoikeussäätöihin vaan erityistä tekijänoikeutta koskevan oikeudellisen järjestelmän mukaista lisenssihallintoa. Uuden luvun lisääminen nykyiseen direktiiviin olisi ETSK:n mielestä asianmukainen keino.

4.4 Komissio voisi julkaista ja ajantasaistaa säännöllisesti luetteloja laeoksista, jotka vastaavat orpojen teosten hallinnoinnista. Viiden tai kymmenen vuoden koeajan jälkeen voitaisiin pohtia mahdollista tarkistusta, johon liittyisi selonteon ja tilastojen julkaisu.

5. Vammaisia koskeva poikkeus

5.1 ETSK toivoisi, että lähestymistapa vammaisuuteen ja teosten saatavuuteen ei olisi niin rajoittava kuin sen nyt monissa Euroopan maissa on, sillä sen lisäksi, että vamma vaikeuttaa teosten saatavuutta, vammaiset kuuluvat usein myös pienituloisiin. Tästä syystä heillä on kiistatta myös taloudellisia esteitä, joita on yhteiskunnallisesti mahdoton hyväksyä, koska kyseessä on tiedon, koulutuksen ja kulttuurin saatavuus.

5.2 Vammaisjärjestöjen osallistumisen pitäisi auttaa erilaisiin vammoihin liittyvien poikkeuksien uudelleen muotoilussa. Järjestöt voisivat myös osallistua tarvittavien erityispäätelaitteiden hallinnointiin ja vaikeimmissa tapauksissa tarjota vammaisten avuksi koulutettua henkilöstöä. Tällainen apu rahoitettaisiin yksityisin lahjoituksin ja järjestöjen julkisesta tuesta. Järjestöt ja kirjastot tai akkreditoituneet museot tai kaikki yhteistyössä voisivat neuvotella tekijöiden edustajien kanssa käyttöehdoista, jotka tarjoavat takuut väärennöksiä vastaan. Tietokantoja koskevaa poikkeusta on ETSK:n mielestä laajennettava, sillä muuten tietosanakirjojen ja sanakirjojen kaltaisten hakuteosten käytettävyyttä hankaloitetaan. Tietokantoja koskevaa direktiiviä pitäisikin tarkistaa edellä käsiteltyjen opetukseen ja tietojen saatavuuteen sekä vammaisuuteen liittyvien syiden takia.

5.3 Järjestöjen osallistumista voitaisiin myös laajentaa käyttö-lisenssin noudattamista koskevaan valistukseen. Käyttäjät on tällöinkin saatava vakuuttuneiksi, että tekijänoikeuden kunnioittaminen on tekijöiden luovan toiminnan jatkoon edellytys. Ei vaikuta kuitenkaan tasapuoliselta siirtää maksua lisensseistä ja päätelaitteiden käytöstä vammaisille, vaan kaikkiin sellaisiin vammoihin, jotka hankaloittavat teosten käyttöönsaantia, on välttämättä sovellettava poikkeusta. Maksun tulisi olla sellaisen julkisten laitosten vastuulla, joilla on velvoite saattaa teoksia – myös tietokantoja ja ohjelmistoja – vammaisten käyttöön. Siksi tietokantoihin liittyvää lainsäädäntöä on muokattava ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Lisäksi jokaisessa tiedostossa pitäisi olla "vesileima", joka viittaa pakollista lisenssiä koskevaan ilmoitukseen, jossa on tiedot erityisesti määrittelyistä käyttörajoituksista.

⁽²⁾ Esimerkiksi yksi kopio itse paikalla ja toinen toisessa vastaavassa laitoksessa vastavuoroisen säilytys-sopimuksen nojalla ja yksi digitaalisen varaston palvelimella.

⁽³⁾ Esimerkiksi asiakirja-aineistojen koostamisesta erityisalojen tutkijoille sekä laboratorioille ja muille erityyksille.

⁽⁴⁾ Sen on koskettava sekä alkuperäisiä tietokantoja että sui generis -oikeudella suojattuja tietokantoja (sanakirjat, tietosanakirjat jne.).

5.4 Tärkeimmille yleisille kirjastoille ja tärkeimmille museoille voitaisiin itse asiassa säätää velvoite saattaa teokset saataville vammaisille soveltuvassa muodossa. Tämä rahoitettaisiin kulttuurihallinnon talousarviosta alueellisella tai kansallisella tasolla. Tällaisella politiikalla vastattaisiin kaikkien kansalaisten yhdenvertaisuutta ja kaikkien syrjinnän muotojen torjuntaa koskeviin velvoitteisiin.

5.5 Opetus- ja tutkimustarkoituksia koskevaa direktiivin poikkeusta sovelletaan liian suppeasti. Soveltamista olisi laajennettava WTO:n testin asettamissa rajoissa ilmoittamalla asiakirjassa lähde ja tekijä sekä käyttörajoitukset ja kopiointikielto.

5.6 Sitova lisenssijärjestelmä voisi koskea opetus- ja tutkimustarkoituksiin verkossa tehtäviä lainoja lainauslaitosten ja valtuutettujen kerääjätahojen vakiosopimuksen perusteella.

5.7 Poikkeusta olisi voitava soveltaa sekä asiasta vastaavien toimivaltaisten pedagogisten henkilöiden valitseman teoksen osiin että kokonaisiin teoksiin. Perusteiden olisi liityttävä opetusta koskeviin näkemyksiin. Näin vahvistettaisiin oikeusturvaa kaventamatta kappaleen valmistamista koskevan oikeuden soveltamisalaa. Tehostetun yhtenäistämisen avulla voitaisiin Euroopan laajuisen opetusjärjestelmän puitteissa ehkäistä se, että yhdessä valtiossa laillinen toiminta katsottaisiin toisessa valtiossa väärentämiseksi.

5.8 Verkko-opiskelu edellyttää, että esim. opiskelijat sekä kolmansissa maissa oleskelevat EU:n kansalaiset voivat käyttää koproioita (opetusmateriaalia) kotonaan.

6. Käyttäjien itsensä luoma sisältö

6.1 Tämä kysymys on koko ajan ajankohtaisempi Web 2.0 -ilmiön ⁽¹⁾ takia. Tekijänoikeutta tai alkuperäisen tekijän ehdot-

tamaa vaihtoehtoista lisenssiä voidaan myös muuttaa tai kehittää ilman, että tätä rinnastetaan väärentämiseen.

6.2 Tämänkaltaisille aloitteille, kuten osallistaville tietosanakirjoille, olisi kaikkein yksinkertaisinta vahvistaa tarkoituksenmukainen lisenssi Creative Commons- tai Wikipedia-tyyppisten lisenssien tapaan. Tällöin alkuperäinen tekijä vastaa valvonnasta ennen lisäyksiä tai muutoksia, mutta samalla taataan ajatusten monimuotoisuus.

6.3 Tässä tapauksessa huomataan taas, että tekijänoikeutta on vaikeaa yhdistää internetiin.

6.4 Tekijöiden internetistä saamat korvaukset ovat harvemmin suoria lisenssimaksuja kuin esimerkiksi mainoksista saatuja välillisiä tuloja, ja pikemmin niitä kuin esimerkiksi tilauksia. Vaikka tilauksetkin yleistyvät, internetin liiketoimintamalli edellyttää uudenlaisia jakeluratkaisuja, joille on tyyppillistä teosten aineettomuus ja digitaalinen välitys. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna olemme edelleen siirtymävaiheessa, tutkimassa uusia korvaustapoja ⁽²⁾. Aineettomien teosten tuotanto- ja välityskustannuksia ei nimittäin voida verrata huomattavasti korkeampiin kustannuksiin, joita kertyy teosten myynnistä aineellisessa muodossa.

6.5 Uudet jakelumuodot, valmistustekniikat, osaamistalouden tarpeet ja tekijänoikeudet on vielä tasapainotettava. Tätä tasapainoa ei saavuteta kohdistamalla pelkkiä torjuntatoimia pääasiassa yhteen, rikolliseksi leimattuun ikäluokkaan, koska lainsäädäntöä ei ole eikä teosten käytön uusia korvausmuotoja ole tutkittu. Koska tekniikan kehitys on valtavaa ja nopeaa, on nykyisiä sääntöjä ryhdyttävä muokkaamaan pikaisesti

Bryssel 24 päivänä maaliskuuta 2009

Euroopan talous- ja sosiaalikomitean
puheenjohtaja
Mario SEPI

⁽¹⁾ Web 2.0 -ilmiöön kuuluviksi katsotaan sellaiset käyttöliittymät, joiden avulla internetin käyttäjät voivat paitsi käyttää vuorovaikutteisesti sivustojen sisältöä myös olla keskenään vuorovaikutuksessa. Web 2.0 tarkoittaa siis yhteisöllistä ja interaktiivista verkkoympäristöä.

⁽²⁾ Esim. Googlen ja viimeisimpänä Microsoftin aloitteet.